

Агроекологія, радіологія, меліорація

УДК 504.064:636.4

© 2014

О.М. Жукорський,

*доктор
сільсько-
господарських
наук*

*Національна
академія
аграрних наук
України*

О.В. Никифорул

*Інститут
агроекології
і природокористування
НААН*

ЕКОЛОГІЧНЕ ОЦІНЮВАННЯ ВПЛИВУ НА ДОВКІЛЛЯ ПІДПРИЄМСТВ З ВИРОБНИЦТВА СВИНИНИ РІЗНИХ ГОСПОДАРСЬКО-ТЕХНОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ

Мета. Дослідити та охарактеризувати вплив на довкілля підприємств з виробництва свинини різних потужностей та господарсько-технологічних особливостей. **Методи.** Використано математичні, польові та лабораторні методи, запропоновані зарубіжними і вітчизняними вченими, а також власні розробки. **Результати.** Розраховано коефіцієнти викидів парникових газів (CH_4 , N_2O) з урахуванням комплексу чинників. Оцінено стан прилеглої до свиноферм території за інтегрованим показником біогенності ґрунту, кількісними показниками мікроорганізмів, мінеральних та органічних речовин у ґрунтовому та сніговому покриві. **Висновки.** Рівень викидів забруднювальних речовин у перерахунку на 1 гол. залежить від технологічних особливостей виробництва свинини. Неоднорідність складу ґрунтового та снігового покриву на різній відстані від свиноферм свідчить про вплив діяльності свиноферм на формування екологічних умов прилеглої території.

Ключові слова: свиноферми, гній, довкілля, забруднювальні речовини.

Свиноферми є місцем утворення, накопичення та тривалого зберігання значної кількості органічних відходів, які, у свою чергу, можуть бути джерелом потрапляння в довкілля різноманітних забруднювальних речовин мінерального, органічного та біогенного походжень. Крім того, життєдіяльність і фізіологічні процеси в організмі самих свиней можуть завдати певної шкоди навколишньому середовищу, особливо за великого скупчення тварин на обмеженій території та неналежних умов їх утримання [3]. Беззаперечним є те, що галузь свинарства негативно впливає

на стан навколишнього середовища.

У глобальному масштабі викликає занепокоєння те, що нарощення виробництва продукції свинарства призводить до збільшення викидів парникових газів — метану (CH_4) та геміоксиду нітрогену (закису азоту (N_2O)). До того ж N_2O , який набагато більше впливає на зміну кліматичних процесів, ніж CH_4 , утворюється в основному під час розкладання гною тварин [5, 6, 8].

Відкидаючи усі непередбачувані ситуації (аварійні процеси, прямі несанкціоновані викиди), важливим є оцінювання впливу

на довкілля діяльності господарств з виробництва свинини в межах їх розташування.

Адже проведення комплексного оцінювання діяльності окремих свиноферм і свинокомплексів, що роблять свій внесок у формування екологічних умов прилеглої території, допоможе знайти способи оптимізації та зменшення негативного впливу на довкілля як окремих свиноферм, так і галузі свинарства в цілому, тому потребує ретельного дослідження.

Мета досліджень — дослідити та охарактеризувати вплив на довкілля підприємств з виробництва свинини різних потужностей та господарсько-технологічних особливостей.

Матеріали і методика досліджень. З метою проведення досліджень були підібрані свиноферми з різними господарсько-технологічними особливостями та потужностями. Середньорічне поголів'я свиней у рік проведення досліджень становило: у ДПДГ «Степне» Полтавського р-ну Полтавської обл. — 1096 гол., ДПДГ «ім. Декабристів» Миргородського р-ну Полтавської обл. — 2169 гол., ТОВ «Агрофірма «Медобори» Підволочиського р-ну Тернопільської обл. — 1576 гол., ПАП «Агропродсервіс» Тернопільського р-ну Тернопільської обл. — 42605 гол.

Для реалізації поставленої мети були використані методики, запропоновані зарубіжними [5] і вітчизняними вченими [3], а також власні розробки [7]. Оцінювання загальної біогенності ґрунту з урахуванням коливань визначених показників і розрахунок інтегрованого показника біогенності (ІПБ) ґрунту проведено за методикою Дж. Ацци [2].

Результати досліджень. Одним із негативних чинників у процесі діяльності свиноферм є викиди парникових газів (ПГ) — CH_4 та N_2O , які утворюються в результаті розкладання мікроорганізмами органічних решток, а також фізіологічних особливостей самих тварин. Проведення експериментальних вимірювань цих газів є досить складним і затратним. Водночас отримані окремі цифрові значення вимірювань не можуть повною мірою характеризувати наявність цих газів у повітряному просторі навколо свиноферм. Тому доцільніше використовувати математичні методи, які передбачають розрахунок теоретично можливих викидів цих газів із врахуванням максимально можливої кількості чинників, що впливають.

Для проведення розрахунків можливої

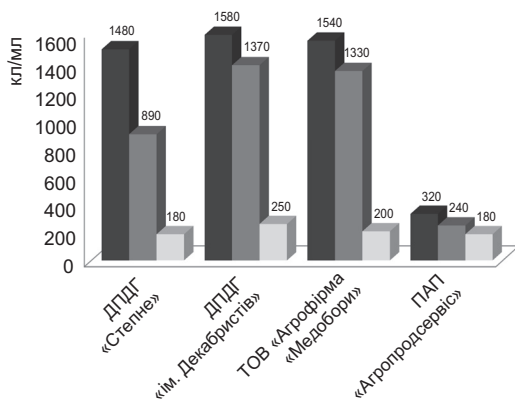
1. Коефіцієнти викидів парникових газів від досліджуваних свиноферм, кг/гол./рік

Досліджувані господарства	CH_4	N_2O	ПГ — усього
ДПДГ «Степне»	6,47	0,200	7,67
ДПДГ «ім. Декабристів»	0,95	0,197	2,14
ТОВ «Агрофірма «Медобори»	0,83	0,142	1,97
ПАП «Агропродсервіс»	25,71	0,071	26,78

загальної кількості викидів ПГ і коефіцієнтів їх викидів у досліджуваних підприємствах (табл. 1) були використані такі вихідні дані: категорія, група свиней; кількість поголів'я свиней у кожній групі; кількість споживання та характеристика кормів для кожної групи свиней; характеристика систем видалення, зберігання та використання гною; кліматичні умови регіону; сталі середньозважені коефіцієнти, запропоновані міжурядовою групою експертів зі зміни клімату (МГЕЗК).

Вираховані коефіцієнти викидів CH_4 досить різні у всіх досліджуваних господарствах і залежать в основному від способу зберігання відходів. Так, у ДПДГ «Степне» коефіцієнт викидів CH_4 становить 6,47, де приблизно половину відходів зберігають у рідкому вигляді, а решту — в сухому. Коефіцієнт викидів CH_4 у ДПДГ «ім. Декабристів» і ТОВ «Агрофірма «Медобори», де весь гній зберігають у буртах у сухому вигляді, становить відповідно 0,95 і 0,83. У ПАП «Агропродсервіс», де весь гній видаляється самопливом з використанням деякої кількості води і зберігається в анаеробних відстійниках, коефіцієнт утворення метану найвищий — 25,71, особливо за високих температур повітря.

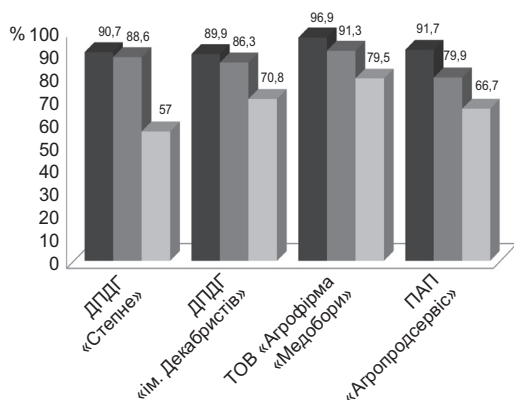
Викиди геміоксиду нітрогену в основному залежать від умісту нітрогену в раціонах годівлі тварин і, відповідно, в їх відходах. Якщо ж коефіцієнти викидів N_2O в перших 3-х господарствах мають приблизно однакові значення (0,200; 0,197 та 0,142), то в ПАП «Агропродсервіс» коефіцієнт значно менший — 0,071. У цьому випадку система зберігання відходів навпаки — сприяє скороченню викидів N_2O , який є небезпечнішим для клімату, ніж CH_4 , оскільки в анаеробних відстійниках прямі викиди N_2O вважаються незначними, і їх підрахунок не передбачається. У визначенні коефіцієнтів викидів N_2O

Рис. 1. Чисельність гетеротрофних бактерій у талій воді снігового покриву на різній відстані від території досліджуваних свиноферм: ■ — 0 м; ■ — 250 м; ■ — 500 м, кл/мл (для рис. 1, 2)

враховують тільки його непрямі викиди через вивітрювання сполук нітрогену у формі NH_3 і NO_x . До того ж відсоток втрат цих сполук нітрогену за такої системи зберігання відходів порівняно з іншими також найнижчий.

Альтернативою кількісним вимірюванням вмісту окремих компонентів (забруднювальних речовин) у повітрі навколо свиноферм може бути сніговий покрив прилеглої території [7]. Використання цього способу дає змогу певною мірою оцінити склад повітря навколо об'єкта забруднення і виявити компоненти, які можуть потрапити в атмосферу саме від досліджуваних об'єктів. Під час відбору проб снігу на різній відстані від території свиноферми встановлено статистично достовірні

Рис. 2. Зміна ІПБ ґрунту на різній відстані від території досліджуваних свиноферм, %

відмінності у кількості біогенних елементів (в основному сполук нітрогену), іонів $\text{Na}^+ + \text{K}^+$ та SO_4^{2-} , а також у рівні окисності талої води та кількості гетеротрофних бактерій.

Оскільки підприємства з виробництва свинини, крім хімічних речовин, є джерелом утворення значної кількості органіки, на особливу увагу заслуговує наявність у сніговому покриві органічної речовини (рівень окисності) та кількості мікроорганізмів (рис. 1).

У межах 500 м від території ферми в сніговому покриві в середньому виявлено гетеротрофних бактерій: у ДПДГ «Стелне» — 850 кл/мл, ДПДГ «ім. Декабристів» — 1067, ТОВ «Агрофірма «Медобори» — 1023, ПАП «Агропродсервіс» — 247 кл/мл. У перерахунку на 1 гол. це становитиме відповідно 776 кл/л, 492, 649 і 6 кл/л. Індекс навантаження на екосистему — відповідно 5665 тис. кл/м², 7998, 8530 і 1809 тис. кл/м². Отже, господарство (ПАП «Агропродсервіс») із найбільшою кількістю поголів'я свиней, проте із високотехнологічними системами їх утримання та зберігання відходів значно менше забруднює атмосферу мікроорганізмами, і відповідно — менше здійснює навантаження на екосистему.

Під час визначення рівня окисності талої води із проб снігу, відібраних на різній відстані від досліджуваних свиноферм, встановлено, що він є вищим лише безпосередньо біля території ферми, а вже на відстані 250 м і далі — цей показник значно нижчий і не змінюється. Порівняно з іншими господарствами в ПАП «Агропродсервіс» рівень окисності найнижчий як у загальній кількості, так і в розрахунку на 1 гол. Так, безпосередньо біля ферми перманганатна окисність снігу в середньому на 1 гол. становитиме: у ДПДГ «Стелне» — 0,00438 мгО/л; ДПДГ «ім. Декабристів» — 0,00369; ТОВ «Агрофірма «Медобори» — 0,00476; ПАП «Агропродсервіс» — 0,00012 мгО/л.

Припускаючи, що ґрунтовий покрив навколо свиноферм може відображати не тільки власні властивості, а й накопичувати в собі компоненти, які потрапляють у довкілля внаслідок вимивання їх із відстійників з відходами або ж з потоками повітря, було проведено аналіз верхнього шару ґрунту завглибшки 0–20 см поблизу досліджуваних господарств на різній відстані від території ферми в напрямку переважальних вітрів. Визначено вміст рухомих форм основних елементів живлення рослин — NPK, вміст компонентів, які характеризують рівень органічного (фекального) забруднення — загальний азот, хлориди,

2. Біологічні параметри пшениці озимої, вирощеної в санітарно-захисній зоні

Відстань від території ферми, м	Середня			
	довжина колоса, мм	кількість колосків у колосі, шт.	кількість зернин у колосі, шт.	маса зернин у колосі, г
<i>ДПДГ «ім. Декабристів»</i>				
10 (контроль)	71,41±0,90	13,60±0,37	28,01±0,38	1,29±0,06
250	73,44±0,79	14,73±0,21	29,91±0,19*	1,38±0,03
500	77,55±0,75*	15,97±0,17*	32,85±0,78*	1,49±0,01*
<i>ПАП «Агропродсервіс»</i>				
10 (контроль)	76,96±0,61	15,33±0,24	33,15±0,27	1,44±0,02
250	79,92±0,50*	16,45±0,20*	35,01±0,51*	1,54±0,03*
500	81,87±0,53*	16,57±0,24*	36,44±0,43*	1,56±0,01*

* Статистично достовірна різниця порівняно з відстанню 10 м (контроль) за $P \leq 0,05$.

а також мікроелементів, які можуть потрапляти в ґрунт з гною свиней — Cu і Zn.

Установлено, що в трьох господарствах із традиційними системами утримання тварин і зберігання відходів уміст майже всіх визначених елементів найвищий у безпосередній близькості від території ферми і знижується у міру віддаленості. Виняток становлять хлориди (їх уміст однорідний) та нітратна форма азоту. У господарстві, де під час облаштування відстійників для зберігання відходів передбачено застосування ізоляційних біомембран (ПАП «Агропродсервіс»), не виявлено відмінностей у наявності P_2O_5 і K_2O на різній відстані від джерела забруднення. Очевидно, що ці елементи потрапляють у ґрунт унаслідок їх вимивання з місць зберігання гною, тоді як інші — можуть переміщатися як по ґрунтовому профілю, так і повітрям.

За мікробіологічним аналізом ґрунту визначено кількість грибів і мікроорганізмів, які засвоюють різні форми азоту. За визначеними показниками розраховано ІПБ ґрунту (рис. 2).

Сукупність визначених мікроорганізмів у верхньому шарі ґрунту безпосередньо біля території ферми найвища в усіх господарствах і знижується у міру віддаленості. До того ж,

якщо в перших трьох господарствах ІПБ ґрунту знижується тільки на відстані 500 м, то в ПАП «Агропродсервіс» — вже на відстані 250 м. Отже, сучасне технологічне виробництво свинини забезпечує зниження впливу антропогенного чинника на мікробне забруднення прилеглої до підприємства території.

Для характеристики впливу загальної кількості забруднювальних речовин як у верхньому шарі ґрунту, так і в приземному повітряному просторі на живі організми використано метод оцінювання показників росту і розвитку пшениці озимої, вирощеної в санітарно-захисних зонах двох досліджуваних господарств.

Розбір відібраних снопів свідчить, що вирощена безпосередньо біля території ферми пшениця озима характеризується найгіршими біологічними параметрами, а у міру віддаленості від свиноферми вони поліпшуються. У ДПДГ «ім. Декабристів» на відстані 250 м поліпшення показників росту і розвитку посівів незначне, а на відстані 500 м — досить істотне. У ПАП «Агропродсервіс» — значно кращі показники вже на відстані 250 м, тобто вплив антропогенного чинника в першому господарстві помітно послаблюється на відстані 500, а в другому — 250 м.

Висновки

Рівень викидів екологічно небезпечних речовин (парникових газів, мінеральних сполук, органічних речовин і мікроорганізмів) у перерахунку на 1 гол. залежить від технологічних особливостей виробництва свинини. Сучасне технологічне виробництво свинини забезпечує зниження впливу антропогенного чинника

на забруднення довкілля. Установлено, що в межах діяльності підприємств з виробництва свинини рівень забруднення території мінеральними та органічними речовинами, а також мікроорганізмами є неоднорідним як у ґрунті, так і в сніговому покриві і залежить від віддаленості від свиноферм.

Бібліографія

1. *Агроекологічна оцінка викидів сполук активного азоту у секторі сільського господарства України*/Л.І. Моклячук, О.М. Жукорський, В.О. Пінчук та ін.//Агроекологічний журнал. — 2012. — № 2. — С. 36–42.
2. *Вальков В.Ф.* Методология исследования биологической активности почв на примере Северного Кавказа/В.Ф. Вальков, К.Ш. Казеев, С.И. Колесников//Научная мысль Кавказа. — Ростов н/Д.: Северо-Кавказский научный центр высшей школы, 1999. — № 1. — С. 32–37.
3. *Грицаєнко З.М.* Методи біологічних та агрохімічних досліджень рослин і ґрунтів/З.М. Грицаєнко, А.О. Грицаєнко, В.П. Карпенко. — К.: НІЧЛАВА, 2003. — 320 с.
4. *Жукорський О. М.* Галузь свинарства — реальна та прогнозована загроза для довкілля/О.М. Жукорський, О.В. Никифоруку//Агроекологічний журнал. — 2013. — № 3. — С. 102–106.
5. *МГЭИК 2006.* Руководящие принципы национальных инвентаризаций парниковых газов МГЭИК, 2006 г., подготовлено Программой МГЭИК по национальным кадастрам парниковых газов/Х.С. Игглестон, Л. Буэндиа, К. Мива и др. (ред.). — Опубликовано: ИГЕС, Япония. — Т.4, Гл. 10. — 98 с.
6. *Никифоруку О.В.* Вплив комплексу факторів на емісію парникових газів від свиноферми/О.В. Никифоруку//Вісн. аграр. науки. — 2014. — № 5. — С. 73–75.
7. *Патент № 92043.* Україна, G01N31/16 (2006.01). Спосіб екологічного моніторингу екосистем у зимовий період. Заявка № u201402194 від 04.03.2014/О. М. Жукорський, Л. І. Моклячук, О. В. Никифоруку; опубл. 25.07.2014. Бюл. № 14.
8. *Pigs and the environment: how the global pork business is reducing its impact*, IMS Pork Committee, June 2012. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.pigprogress.net/Home/General/2012/6/Lessening-environmental-impact-of-the-pig-industry-PP008888W
Надійшла 20.10.2014.